

DESCRIPTIO OECONOMIAE – PRIKAZI EKONOMSKIH AKTIVNOSTI NA RANONOVOVJEKOVNIM KARTAMA SJEVERNE DALMACIJE

Stare geografske karte dragocjen su izvor različitih prostornih podataka, a među njima i onih koji se odnose na gospodarska obilježja prikazanog prostora. Zrcale geografske spoznaje o prostoru prikazivanja, kartografske postupke i tehnike te namjeru njihova autora ili ustanova koje su potaknule ili organizirale njihovu izradu. Premda su nastali u epohi koja je prethodila standardizaciji i institucionalizaciji postupaka prikupljanja, obrade i grafičke vizualizacije geografskih sadržaja, a koji su rezultirali većom točnošću i vjerodostojnošću karata, ranonovovjekovni kartografski izvori s prikazima sjeverne Dalmacije imaju odgovarajuću dokumentarnu vrijednost. Na primjeru odabranih karata utvrđeno je da je riječ o prvorazrednim izvorima za istraživanje ekonomske prošlosti sjeverne Dalmacije koji u korelaciji s pisanim arhivskim izvorima čine komplementarnu cjelinu. Ona, dakako, ne omogućuje potpunu rekonstrukciju ekonomskih obilježja i procesa tijekom ranoga novog vijeka, ali umnogome upotpunjuje korpus spoznaja o tom aspektu razvoja zadarske i šibenske regije u kojima su poljodjelstvo, stočarstvo, ribarstvo te proizvodnja soli i vapna činili produktivnu jezgru gospodarskog sustava koja je pokretana i umrežavana u ekonomsko-geografski sustav Sredozemlja putem pomorstva i s njim katalizirane razmjene ideja, dobara i usluga.

Ključne riječi: karta; kartografija; geografija; gospodarstvo; Jadran; Hrvatska; sjeverna Dalmacija; rani novi vijek.

Uvod

Grafička vizualizacija geografske stvarnosti izazov je s kojim su se kartografi tijekom prošlosti nosili s različitim uspjehom. Stare karte zrcale geografske spoznaje o prostoru prikazivanja, kartografske postupke i tehnike te namjeru njihova autora ili ustanova koje su naručile i/ili organizirale njihovu izradu. Svaka je karta stoga složeni misaoni konstrukt u kojemu se geografska

stvarnost isprepliće s elementima tradicionalnih slika u kojima prevladavaju reminiscencije na starija razdoblja, a nisu rijetki ni snažni utjecaji političkih aspiracija. Prostorno kolažiranje na temelju izvora rekonstruirane, ali i legendama obojene prošlosti, više ili manje poznate sadašnjosti i moguće (priželjkivane) budućnosti rezultiralo je složenim ishodima različite društvene i gospodarske svrhovitosti. Interpretacija takvih karata izazov je s kojim se susreću i na različite načine nose znanstvenici različitih disciplina. Zbog toga nije neobično da se u svjetskoj historiografskoj literaturi starim kartama nije pridavala vrijednost koju imaju arhivski pisani ili arheološki materijalni ostatci koji se smatraju pouzdanijim izvorima podataka na temelju kojih je moguće rekonstruirati prošlost istraživanog područja.¹ Takav pristup starim kartama kao izvorima prostornih podataka ipak nije opravdan, odnosno nije ga dobro primijeniti za sve karte. Pouzdanost starih karata doista je raznolika, od karata na kojima je prostor izobličen do neprepoznatljivosti do onih karata koje imaju veliku dokumentarnu vrijednost jer su nastale kao rezultat pomnih terenskih opažanja, a zatim i mjerničkih radova.

U okolnostima konsolidacije državnih struktura koja je popraćena modernizacijom upravnih ustroja, ali i mnogim vojno-političkim turbulencijama, na plimnom valu velikih geografskih otkrića, uza sve sustavniju implementaciju matematičkih i geografskih spoznaja, europski su kartografi tijekom ranoga novog vijeka učinili značajan, iako još ne i presudan, iskorak koji je omogućio unaprijeđenje kvalitete karata. S obzirom na to da izradi karata tada još uvijek nisu prethodile sustavne geodetske izmjere, podatci na temelju kojih je prikazivan prostor često su bili manjkavi i neujednačeni. Istodobno, matematička osnova karte (posebno u pogledu kartografske projekcije i mjerila) nije bila dovoljno razvijena da bi omogućila precizan unos prostornih podataka. To je rezultiralo mnogim greškama na kartama, ponajprije u pogledu geografskog smještaja prikazanih objekata te linearnih i arealnih distorzija. K tome, nije bilo jasna i dosljedno provedenoga kriterija za odabir geografskog sadržaja s obzirom na njegovu važnost u prostornim strukturama. Velika pozornost pridavala se estetici, pri čemu je raskošna likovnost u mnogim slučajevima zasjenila temeljnu funkcionalnost karte kao prikaza kojemu je primarna svrha točno i zorno prikazati prostorne odnose.

Tijekom ranoga novog vijeka sjeveroistočna obala Jadrana bila je fragmentirana među više europskih država. Funkcionirala je kao pograničje: 1) na marginama u odnosu na društveno-gospodarske jezgre imperijalnih sustava kojima

---

1 John Brian HARLEY, Text and contexts in the interpretation of early maps, u: *From Sea Charts to Satellite Images: Interpreting North American History Through Maps* (Buisseret, David, ur.), Chicago: Chicago University Press, 1990., 3-15.

su pripadali i 2) na poprištima permanentnih konfrontacija tih sustava. Percepcija tog prostora u europskim kartografskim središtima bila je pod snažnim utjecajem zbivanja tijekom Kandijskoga, a zatim, još više, tijekom Rata Svete lige (Velikog bečkog rata i Morejskoga rata) koji su potaknuli tektonske političko-geografske promjene. Perspektive i nakane vanjskih političkih elita u kontekstu tih zbivanja umnogome su utjecale na dubinu i širinu uvida u geografska obilježja u okvirima današnje Primorske, tj. Jadranske Hrvatske. U tom su razdoblju različiti dijelovi jadranskoga otočnoga i priobalnog prostora bili prikazivani na više vrsta karata s obzirom na način izrade, vrstu, mjerilo, prostorni obuhvat, ali i politički i kulturni areal u kojemu su nastale. Dok je Venecija bila primarno europsko kartografsko središte u kojemu je izvorno oblikovana i na kartama vizualizirana geografska slika pojedinih jadranskih regija, druge su europske kartografske metropole (primjerice Rim, Beč, Pariz, Amsterdam i London) bile sekundarna središta u kojima je kompiliran sadržaj mletačkih i drugih talijanskih karata. Pri tome su preuzimani obrasci (primjerice u pogledu prikaza obalne crte i geografskih imena) koji su za potrebe prikaza većih prostora (cijelog Jadrana, Istre, Kvarnera, Dalmacije, mletačko-osmanlijskog ratišta i sl.) agregirani u estetski dotjerane, ali funkcionalno nekonzistentne mozaike.

Uz uvažavanje brojnih prostorno i sektorski lokaliziranih kartografskih ostvarenja usmjerenih na utvrđivanje zemljišno-posjedovnih odnosa, međudržavna razgraničenja i vizualizaciju značajnih elemenata vojne infrastrukture te detaljnih prikaza otoka u brojnim izolirama, potrebno je istaknuti kako ni na kartama mnogih europskih kartografa ni na kartama domaćih kartografa koji su radili u obalnim gradovima na području današnje Hrvatske sve do prvih opsežnijih djelomičnih, a potom sveobuhvatnih geodetskih i hidrografskih izmjera početkom 19. stoljeća nije postignuta standardizacija u procesu prikupljanja, obrade i vizualizacije prostornih podataka. To je rezultiralo neujednačenošću u pogledu kvalitete geografskog sadržaja i tehnike kodiranja toga sadržaja, pa na temelju tadašnjih karata nije moguće, bez zadržke, utvrditi kontinuirani razvoj društvenoga i gospodarskog vrednovanja prostornih resursa kao ni utjecaj toga vrednovanja na prostornu organizaciju i promjene krajolika. Unatoč tome, na ranonovovjekovnim kartama prikazani su mnogi sadržaji koji omogućuju uvid u ekonomsko-geografska obilježja ili bar u percepciju tih obilježja. To se odnosi i na ranonovovjekovne kartografske prikaze sjeverne Dalmacije: na geografske karte na kojima ekonomski sadržaji nisu bili u fokusu već su prikazivani zajedno sa svim drugim geografskim elementima u prostoru i na karte koje bi se uvjetno mogle smatrati tematskima, a na kojima su upravo ekonomski sadržaji bili u fokusu kao primarni objekti prikazivanja.

Predmet, cilj i metodologija istraživanja

Predmet istraživanja koje je rezultiralo ovim radom jesu ranonovovjekovni kartografski prikazi ekonomskih sadržaja u prostoru sjeverne Dalmacije. Cilj tog istraživanja jest na temelju starih karata koje su izrađene u vremenskom rasponu 1500. – 1800. godine utvrditi kojim su ekonomskim aktivnostima kartografi pridavali najveće značenje, a arhivskim pisanim izvorima i navodima u znanstvenoj literaturi potvrditi opravdanost, odnosno vjerodostojnost tih geografskih i mjerničkih grafičkih ostvarenja.

Koristeći etablirane metode interpretacije starih karata, ponajprije one koje su na svjetskoj razini razradili J. B. Harley² te R. Kitchin i M. Dodge³, a u Hrvatskoj vodeći povjesničari kartografije M. Marković,⁴ M. Kozličić⁵ i M. Slukan Altić⁶ te u novije vrijeme D. Mlinarić,⁷ istraživanjem je obuhvaćeno više desetaka karata različitih autora koje se čuvaju u arhivima, muzejima i knjižnicama u Hrvatskoj i u inozemstvu. Pomnije je analizirano dvanaest karata iz Državnog arhiva u Zadru, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Znanstvene knjižnice u Zadru te iz Državnog arhiva (*Archivio di Stato*) i Muzeja Correr (*Museo Correr*) u Veneciji. Utvrđeno je da te odabrane karte najbolje ili barem dovoljno reprezentativno upućuju na značenje kartografskih izvora prostornih podataka relevantnih za istraživanje ekonomske prošlosti sjeverne Dalmacije u ranom novom vijeku.

Prikazi ekonomskih sadržaja na ranonovovjekovnim kartama sjeverne Dalmacije

Prirodni resursi poput mora, kopnenih voda, stijena, tla, biljaka i životinja te klimatske značajke stoljećima su se ekonomski vrednovali na mediteransko-dinarskom području sjeveroistočne jadranske obale. Tijekom ranoga novog vijeka primorski prostor današnje Hrvatske bio je politički raščlanjen među više europskih sila. Razvijao se u skladu s gospodarskim interesima imperijalnih sustava kojima je pripadao, ali i egzistencijalnim potrebama lokalnih i regionalnih

---

2 John Brian HARLEY, Deconstructing the map, *Cartographica*, 26 (2), Toronto, 1989., 1-20; John Brian HARLEY, Text and contexts in the interpretation of early maps, 3-15.

3 Rob KITCHIN i Martin DODGE, Rethinking maps, *Progress in Human Geography*, 31 (3), 2007., 331-344.

4 Mirko MARKOVIĆ, *Descriptio Croatiae – Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb: Naprijed, 1993.

5 Mithad KOZLIČIĆ, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, Zagreb: AGM, 1995.

6 Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna kartografija – Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Zagreb: Meridijani, 2003.

7 Dubravka MLINARIĆ, Stare karte Dalmacije promatrane kroz prizmu neokartografije: Čitanje povijesno-geografskih reprezentacija 16. i 17. stoljeća, u: *Dalmacija u prostoru i vremenu: Što Dalmacija jest a što nije?* (Mirošević, Lena i Graovac Matassi, Vera, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014., 89-100.

zajednica. Maslinarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo, ribarstvo, proizvodnja soli i razni obrti bili su glavni oblici gospodarske proizvodnje na hrvatskoj obali i otocima, dok su promet i trgovina bili osnova za razmjenu dobara i usluga, što je Istri, Kvarneru i Dalmaciji omogućilo da se uključe u društveno-gospodarski sustav Sredozemlja i susjednih regija. U tom ekonomsko-geografskom okviru razvijao se i prostor sjeverne Dalmacije. Taj prostor čine četiri zone koje su se tijekom prošlosti međusobno komplementarno dopunjavale u uvjetima mira i političke integracije: otoci, obalni pojas, nizinsko i brdovito zaobalje te planinski niz koji ga obrubljuje i koji u dolinama Zrmanje i Krke te prijevojima ostvaruje komunikaciju s ličko-krbavskim područjem.

Sjeverna Dalmacija došla je pod povećalo europske javnosti zbog konfrontacije imperijalnih politika Venecije, Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva. Na političkim ruševinama srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva i u neposrednom zaobalju jadranskog dijela mletačkog *Stato da Mar* od početka 15. stoljeća uslijedili su osmanlijski pljačkaški, a zatim i osvajački pohodi koji su doveli do prožimanja dvaju svjetova – zapadnoga kršćanskoga i istočnoga islamskog. Zaraćene su strane nastojale različitim sredstvima postići svoje političke i ekonomske strategije. Među medijima komunikacije kojima su se pri tome koristile bile su i karte na kojima su moćne države iskazivale svoju snagu te predstavljale svoje političke nakane ili barem svoju percepciju pograničnog prostora.⁸

Podjela sjeverne Dalmacije na mletački i osmanlijski dio utjecala je na značajno slabljenje regionalne ekonomske kohezije, premda razmjena dobara nikada nije posve iščeznula. Naime, dezintegracija sjevernodalmatinske regije smanjila je sinergetske učinke, što se negativno odrazilo na tijek ekonomskih procesa, ali duž pograničja zbivali su se višestruki kontakti. Suživot na dodiru dvaju imperijalnih sustava nije se očitovao u ustaljenim praksama već su se one mijenjale u ovisnosti o vojno-političkim prilikama, diplomatskim akcijama, pljačkaškim pohodima pojedinaca i skupina, ali i povremenim uzurpacijama prostornih resursa s obje strane granice⁹ koja se

8 Borna FÜRST-BJELIŠ i Ivan ZUPANC, Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography, *Hrvatski geografski glasnik*, 69 (1), Zagreb, 2007., 7-23; Borna FÜRST-BJELIŠ, Imaging the Past: Cartography and Multicultural Realities of Croatian Realities, u: *Cartography – A Tool for Spatial Analysis* (Bateira, Carlos, ur.), London: Intech Open, 2012., 295-312; Dubravka MLINARIĆ i Snježana GREGUROVIĆ, Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora, *Migracijske i etničke teme*, 27 (3), Zagreb, 2011., 345-373; Dubravka MLINARIĆ, Stare karte Dalmacije promatrane kroz prizmu neokartografije, 89-100.

9 Karen-edis BARZMAN, Prostorna povijest ranonovovjekovnoga pograničnog područja: Studija slučaja Novigrada u Mletačkoj Dalmaciji (16. st. – 18. st.), u: *Zbornik radova znanstvenog skupa 800 godina od obnove rimske kule i prvog spomena imena Novigrad u pisanim izvorima* (Uglašić, Ante i Begonja, Zlatko, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru i Općina Novigrad, 2021., 86-145.

nalazila u neposrednoj blizini regionalnih urbanih središta Zadra¹⁰ i Šibenika¹¹ te već oslabljenoga Nina.¹²

Gospodarstvo sjeverne Dalmacije u složenim ranonovovjekovnim političkim okolnostima zabilježeno je na više vrsta karata, s time da se najviše podataka nalazi na onima na kojima je taj središnji dio današnjega hrvatskog primorskog prostora prikazan u krupnijem mjerilu. Okolnost da je taj prostor od početka 15. stoljeća velikim dijelom bio u sastavu Mletačke Republike zasigurno je pridonijela ranoj izradi takvih karata. Naime, Mletačka Republika bila je među prvim europskim državama koje su imale sustavnu politiku prikupljanja, obrade i kartografske vizualizacije različitih prostornih podataka.¹³ Ta je politika uobličena u odluku Vijeća desetorice iz 1460. godine kojom je lokalnim i pokrajinskim upravama povjerena briga o kartografskom dokumentiranju mletačkih teritorija na kopnu (*terraferma*) i u prekomorskim područjima (*stato da mar*), uključujući i sjevernu Dalmaciju. U uputama Vijeća desetorice navedeno je kako treba prikupiti geografske podatke:

„... Prema ovlasti ovoga Vijeća, neka bude napisano i poslano rektorima svih naših gradova, posjeda i tvrđava, da nakon što se dobro i pravo savjetuju s lokalnim građanima i drugima koji dobro poznaju grad i njegovu okolicu, prikažu zemlju, mjesto i pripadajuću pokrajinu sa svim naznakama vjetrova istočnih i zapadnih, tvrđava, rijeka i ravni, i udaljenosti od mjesta do mjesta, i mjesta u našem okruženju i njihovih udaljenosti, te neka revno promišljeno izrađenu kartu daju na uvid učenicima i stručnim osobama kako bi se zaključilo je li točno i vješto nacrtana.“¹⁴

U tom kontekstu moguće je razmatrati najstarije detaljne karte zadarske i šibenske regije, rukopisnu kartu koju je nepoznat autor izradio na početku 16.

10 Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC i Šime PERIČIĆ, *Prošlost Zadra III. Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar: Narodni list i Filozofski fakultet Zadar, 1987.

11 Slavko GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974.; Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.

12 Maja NOVAK-SAMBRAILO, Političko-upravni položaj Nina u doba Mletačke Republike, u: *Povijest grada Nina* (Novak, Grga i Maštrovčić, Vjekoslav, ur.), Zadar: Institut JAZU u Zadru, 1969., 157-189; Damir MAGAŠ, *Povijesno-zemljopisne osnove razvoja Nina i problemi njegove suvremene valorizacije*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 1995.

13 Emanuela CASTI, State, Cartography, and Territory in Renaissance Veneto and Lombardy, u: *The History of Cartography: Cartography in the European Renaissance 1* (Woodward, David, ur.), Chicago: University of Chicago Press, 2007., 874-908; Kristijan JURAN, Karen-edis BARZMAN i Josip FARIČIĆ, Kartografija u službi Mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća, *Geoadria*, 19 (2), Zadar, 2019., 93-139.

14 Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASV), Consiglio di dieci, Deliberazioni miste. Registro 15 (1454. – 1459), 197r.

stoljeća i na kojoj je prikazan dio sjeverne i srednje Dalmacije¹⁵ i tiskanu kartu *Toto el Côtado di Zara e Sebenicho* nepoznatog autora koju je u Veneciji oko 1530. tiskao Matteo Pagano.¹⁶ Te su dvije karte, uz kartu Istre koju je izradio Pietro Coppo 1525. godine,¹⁷ najstariji detaljni prikazi nekog dijela današnje Hrvatske.

Na karti dijela sjeverne i srednje Dalmacije¹⁸ koju je nepoznati autor izradio na početku 16. stoljeća ekonomski relevantni sadržaji prikaz su mlinova na rijeci Krki (*molini* na dvije lokacije u gornjem toku Krke i *molini di sibinico* nizvodno od ušća Čikole u Krku) i prikaz solana u Zabraću i Morinju (*salina*) (slika 1). Na toj je karti prikazan obalni prostor od Vodica (s time da na mjestu Vodica nema oznake naselja) do Lokve Rogoznice nedaleko od Omiša (*rogoznica*) te pripadajuće zaobalje sve do Dinare (*dinara*) i Kamešnice te dijela zapadne Bosne. Znakovito je da je unutar toga prostornog obuhvata autor uputio korisnike karte na proizvodnju brašna i soli, dviju egzistencijalno važnih namirnica za opskrbu domaćeg stanovništva, a u pogledu soli i važnog predmeta vanjskotrgovinske razmjene. Ta proizvodnja temelji se na vrednovanju prirodnih resursa: u pogledu proizvodnje brašna na obradi tla i proizvodnji žitarica, a zatim korištenju kinetičke energije (hidropotencijala) tekućica, a u pogledu proizvodnje soli na korištenju morske vode u plitkim zaljevima (pri čemu je bila najvažnija Velika Solina u Zabraću koja se nazivala i jezerom) u kojima je velik intenzitet evaporacije zbog duge insolacije i visokih temperatura zraka koji obilježavaju taj prostor umjereno tople vlažne klime sa suhim i vrućim ljetima.

---

15 Kristijan JURAN, Karen-edis BARZMAN i Josip FARIČIĆ, Kartografija u službi Mletačke države, 93-139.

16 Roberto ALMAGIA, Su un'antica carta della Dalmazia, *Archivio storico per la Dalmazia*, VIII / XIV (83), Roma, 1933., 533-535; Ivo PETRICIOLI, Zoranićeve deželje na jednoj suvremenoj karti, *Zadarska revija*, 18 (5), Zadar, 1969., 523-529; Josip FARIČIĆ, Geografsko-kartografski okvir Zoranićevih Planina, *Zadarski filološki dani II* (Mrdeža Antonina, Divna, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru, 2009., 103-123; Damir MAGAŠ, Geografske odrednice nastanka karte Matea Pagana: Cijeli okrug Zadra i Šibenika (Tutto el contado di Zara et Sebenicho), Venecija, oko 1530., u: *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija* (Roksandić, Drago, Mimica, Ivan, Štefanec, Nataša i Glunčić-Bužančić, Vinka, ur.), Split: Književni krug i Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003., 13-25.

17 Luciano LAGO i Claudio ROSSIT, *Pietro Coppo Le „Tabvlae“ (1524-1526), Una preziosa raccolta cartografica custodita a Pirano*, Note e documenti per la storia della cartografia, I i II, Collana degli Atti del centro di ricerche storiche – Rovigno, 7, Trieste: Università popolare di Trieste i Lint, 1984.

18 Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea Mappe, Sign. 1663.

Slika 1. *Isječak karte srednje Dalmacije i dijela sjeverne Dalmacije, nepoznati autor, prvo desetljeće 16. stoljeća*

Karta sjeverne Dalmacije i velikog dijela Like koju je M. Pagano tiskao u Veneciji oko 1530.¹⁹ za povijest prikaza gospodarskih sadržaja mnogo je važnija od rukopisne karte dijela sjeverne i srednje Dalmacije, i to zbog toga što su na njoj prikazani brojniji takvi sadržaji i zbog činjenice da je bila tiskana, pa je imala veći odjek. Na karti koju je tiskao Pagano prikazan je mlin na Krki (*molini*), ali i mlinovi na toku Miljašić jaruge koja protječe zapadnim dijelom Ravnih kotara i utječe u more u neposrednoj blizini Nina te na toku Jaruge koja ima ušće u uvali Plemići (slika 2). To upućuje na činjenicu da za proizvodnju brašna nije korišten samo hidropotencijal relativno velike rijeke tijekom cijele godine bogate vodom (Krka) već i onaj manjih tekućica u Ravnim kotarima, vrlo varijabilna protoka ovisna o godišnjem hodu oborina.

Uz ratarstvo, koje je bilo važno za opskrbu hranom, u sjevernodalmatinskom području bilo je važno i vinogradarstvo. Nepoznati autor apostrofirao je vinograde na dva mjesta na otoku Pagu (*vigne*) te u okolici Vodica. Teško je iz toga zaključiti da se samo na te dvije lokacije uzgajala vinova loza. Vjerojatnije je to rezultat manjkavoga poopćivanja dostupnih podataka ili pak referenca na nešto intenzivnije vinogradarstvo na tim izdvojenim lokacijama. Slično tome, iz prikaza nekoliko šuma (*boschi*) teško je utvrditi je li tu riječ o području bogatijem tim važnim prirodnim resursom ili pak o pomnijem gospodarenju šumama.

¹⁹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Zbirka zemljovida i atlasa, Zbirka Novak, Sign. ZN-Z-XVI-PAG-1530.

Na karti je prikazana solana na otoku Pagu (*Saline*). Riječ je o najvećoj i najvažnijoj solani u cijeloj Dalmaciji, čija je proizvodnja umnogome nadilazila regionalne okvire. Proizvodnja soli na Pagu bila je pod pažljivom brigom nadležnih mletačkih tijela jer je ta sirovina bila važan predmet mletačke vanjske trgovine.²⁰

Nepoznata osoba, očito upućena u mnoge informacije o zadarskoj i šibenskoj regiji, ucrtala je i lovište kamenica (*Qua se pesca le ostrige*) u Karinskom moru. Riječ je u duboko uvučenom zaljevu smanjena saliniteta jer se tu u more ulijeva rijeka Karinščica. Očito su te značajke biotopa utjecale na bogato lovište kamenica, delicije koja je obogaćivala tadašnje jelovnike.

Na karti su ucrtane i brojne ceste kojima su bila povezana sjevernodalmatinska naselja. Uz te prometnice prikazana su i dva mosta na Zrmanji (podno Zvonigrada i u Obrovcu) kao i dva prijelaza na Krki (*passo*). Ti elementi regionalnoga prometnog sustava omogućavali su redovitu komunikaciju i razmjenu dobara, pa su bili dragocjene sastavnice sjevernodalmatinske infrastrukture.

Slika 2. Karta *Tvto el Cötado di Zara e Sebenicho* koju je tiskao Matteo Pagano, Venecija, oko 1530.

20 Šime PERIČIĆ, Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, Zadar, 2001., 45-83.

Na temelju Paganova predložka brojni hrvatski, mletački i drugi europski kartografi priredili su karte sjeverne Dalmacije. Među tim kartama, s obzirom na inovacije u pogledu prikaza ekonomsko-geografskih sadržaja, mogu se izdvojiti karta *Il vero ritratto di Zarra et di Sebenico e suoui Teritori* koju je izradio Martin Rota Kolunić u Veneciji 1570.²¹ i karta *Iadera, Sicvm et Aenona Vulgo Zara, Sebenico et Nona cum Insulis adjacentibus, in Parte Dalmatiae Boreali* koju je izradio Jan Janszoon (Jan Jansonius) i objavio u više inačica u Amsterdamu u prvoj polovini 17. st.²²

Kolunić je na karti zadarske i šibenske regije (slika 3), uz ostalo, u neposrednom zadarskom zaobalju prikazao mlin pokretan snagom vjetra (*molin da vento*), što je najstarija poznata kartografska potvrda takvog oblika korištenja prirodnog izvora energije. Taj kartograf, koji je bio rodom iz Šibenika, posebno je dobro poznao gospodarstvo svojega zavičaja. Na to, uz ostalo, upućuju bilješke ispisane uz prikaz otoka Murtera i Žirja. Unutar crteža Murtera ispisao je sljedeći tekst: *Qui si fa la bon vin di Morter*. To je jasna referenca na slatko murtersko vino koje je bilo nadaleko poznato, a proizvodilo se od danas nepoznate sorte. O tom vinu svjedoče brojni arhivski izvori.²³ Uz obalu Žirja Kolunić je ispisao tekst: *Qui si fa la calcina*. Time je označeno najvažnije područje proizvodnje vapna u šibenskom distriktu. Naime, za potrebe graditeljstva na tom su otoku građene vapnenice u kojima se izgaranjem ulomaka vapnenca na visokoj temperaturi proizvodilo živo vapno. Proizvodnja vapna bila je koncentrirana uz obalu kako bi se olakšao transport te sirovine prema Šibeniku i drugim odredištima gdje se ona koristila u izgradnji različitih profanih i sakralnih objekata.²⁴

U Mandalini pokraj Šibenika Kolunić je prikazao trgovište soli (*Gabella del Sale*) u koje se sol dopremala iz obližnjih solana u Zablaću (*Saline*), dok je u Morinju površinskom signaturom najvjerojatnije prikazao solanu, a uz taj crtež ispisao je bilješku *Peschiere*, što bi moglo upućivati na dva načina gospodarenja prirodnim resursima u tom duboko uvučenom zaljevu: proizvodnju soli i lov ribe (onih vrsta koje sezonski u velikim plovama dolaze u plićake). Slično kao što je učinjeno na karti koju je tiskao M. Pagano, Kolunić je prikazao mlinove na Ražanačkoj jaruzi i Krnezi te lovište kamenica u Karinskome moru. Međutim, s te karte, koju je očito koristio kao predložak, nije preuzeo prikaze pojedinih elemenata prometne infrastrukture, ali je u prostoru Primoštena (*Cauo Cesta*) naznačio vezu tog naselja s kopnom koja je ostvarivana preko mosta (*Il Ponte*).

21 Museo Correr, Gabinetto di Cartografia, Sign. Inv. Cl. XLIVb n. 0595.

22 Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Zbirka zemljovida i atlasa, Zbirka Novak, Sign. ZN-Z-XVII-JAN-1620b.

23 Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter i Narodna knjižnica i čitaonica Murter, 2017.

24 Josip FARIČIĆ i Kristijan JURAN, Human Footprints in the Karst Landscape: The Influence of Lime Production on the Landscape of the Northern Dalmatian Islands (Croatia), *Geosciences*, 11.8, Basel, 2021., 303 (1-22).

Slika 3. Kolunićev prikaz ekonomsko-geografskih sadržaja u obalno-otočnom pojasu na karti zadarske i šibenske regije, Venecija, 1570.

J. Janszoon je na karti sjeverne Dalmacije (regije koju prvi među geografima tako imenuje!) dao prikaz mletačko-osmanlijskih razgraničenja iz 1536. i 1570. (slika 4). Granica na kojoj je ispisana 1570. godina zapravo se odnosi na nešto kasnije razgraničenje utvrđeno poslije Ciparskog rata.²⁵ Ono je potvrdilo najveći domet osmanlijskih osvajanja u zadarskom i šibenskom zaobalju. Uz granicu je Janszoon dodatno diferencirao mletački i osmanlijski dio sjeverne Dalmacije simbolom križa uz znakove kojima su označena hrvatska, odnosno kršćanska naselja pod mletačkom upravom, a simbolom polumjeseca naselja koja su se tada nalazila pod osmanlijskom upravom. U odnosu na Paganov predložak taj je nizozemski kartograf vjerodostojnije ucrtao mrežu kopnenih prometnica. Na cestama je prikazao i više mostova: preko Ražanačke jaruge, Sukošanskog potoka, Ričine (Crnjanskog potoka), Miljašić jaruge i njezinih pritoka, na Bašćici, Kotarki, Zrmanji (podno Gornjeg Obrovca u Bilišanima) te na Krki i njezinim pritocima. Ucrtani su i mostovi koji povezuju Tribunj (*Treboconi*) i Primošten (*Cauocesto*) s kopnom, ali i most kojim je s kopnom povezan Krapanj (*Crapano*), pri čemu je učinio pogrešku jer taj otočić nikada nije bio premošten. U pogledu prikaza gospodarskih djelatnosti posebno treba istaknuti Janszoonove bilješke o magazinima soli (*Magazeni*) uz solane (*Saline*) i mlin (*Molin*) na Pagu i uz solane (*Saline*) u Zablaću pokraj Šibenika. Riječ je o objektima u kojima se sol skladišti-

²⁵ Ivna ANZULOVIĆ, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, *Zadarska smotra*, 47 (1-3), Zadar, 1998., 53-108.

la neposredno nakon „branja“ u kristalizacijskim bazenima.²⁶ Janszoonova karta ujedno je i prvi detaljni prikaz mreže naselja jer su na njoj prvi put zabilježena mnoga ruralna kopnena i otočna naselja. Uz ona koja su bila stalno nastanjena, Janszoon je prikazao i povremeno naseljena ribarska naselja: Piškeru (*Peschiere*) na otoku Jadru u kornatskom arhipelagu (doduše pogrešno ga locirajući na Kornat) i Munu (*Piscera*) na Žirju. To su jedinstvena takva naselja na sjevernodalmatinskim otocima. Podignuta su u neposrednoj blizini bogatih lovišta male plave ribe (među kojima je najvažnija bila srdela). U tim naseljima srdele su se solile (konzervirale) u bačvama, a zatim transportirale u obližnje gradove te u Veneciju.²⁷ Podno Velebita, između Starigrada i Tribnja Krušćice, ispisan je toponim *Pescha*. Nije moguće utvrditi je li riječ o pogrešno lociranoj Ribarici koja se nalazi sjeverozapadno od Karlobaga ili je u blizini Starigrada doista postojala neka ribarska infrastruktura.

Slika 4. Janszoonov prikaz prometnica na karti sjeverne Dalmacije, Amsterdam, oko 1620.

26 Šime PERIČIĆ, Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti, 45-83; Šime PERIČIĆ, *Prinosi povijesti gospodarstva Šibenika i njegova područja do 1940. godine*, Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2016.; Bruno BRAKUS, Šibensko solarstvo – sol kao izvor bogatstva Šibenika, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2019.

27 Josip BASIOLI, Razvitak ribarstva Dugotočana, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar, 1962., 391-446; Josip BASIOLI, Ribarstvo na zadarskom otočju u prošlosti, u: *Zadarsko otočje* (Uranija, Valentin, ur.), Zadar: Narodni muzej Zadar, 1974., 485-521; Amos Rube FILIPI, Iz prošlosti kornatskog ribarstva, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 22-23, Zadar, 1976., 181-259; Amos Rube FILIPI, Ribarsko naselje Piškera na kornatskom otoku Jadri, *Pomorski zbornik*, 6, Zadar, 1968., 971-1004.

Na starije kartografske izvore, pritom ih znatno dopunjujući, referirao se mletački geograf i kartograf fra Vincenzo Maria Coronelli. On je na karti *Contado di Zara*, objavljenoj u Veneciji 1688. (slika 5),²⁸ u prostoru Vele Sestrice upisao bilješku *Pesche di Zara* označujući tako glavno zadarsko ribolovno područje, a u blizini i Piškeru (*Peschiera*), ribarsko naselje. Uz otok Žirje (*Isola di Zuri, o Azuri*) napisao je kako je *celebre per la pesca de Sardelle e de Coralli* (slavan po lovu srdela i koralja). Coronelli je, očito temeljeći svoj navod na Kolunićevoj karti, uz Murter (*Morter Is.*) napisao *già celebre per il suo Vino* (već slavan po svojem vinu). Inovirajući sadržaj u odnosu na prethodne kartografske prikaze sjeverne Dalmacije, Coronelli je uz prikaz Oliba ispisao tekst: *Il Scoglio Luibo è coltivato et abbonda dei Pascoli* (Otok Olib obrađen je i bogat je pašnjacima). Takvo isticanje Oliba među drugim zadarskim i šibenskim otocima ipak ne odgovara zaključku da bi ti drugi otoci tada bili neobrađeni i bez (dovoljno) pašnjaka jer je većina otoka, posebno onih naseljenih, bila područje u kojemu su maslinarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo bili razvijeni bar do mjere da su zadovoljavali potrebe lokalnog stanovništva.²⁹ Coronelli je prikazao i mnoge gospodarski relevantne sadržaje u kopnenom dijelu zadarske regije. Primjerice, uz Karinsko more ispisao je bilješku *Carin Lago con Salina*, što upućuje na to da se plitki dio duboko uvučenog zaljeva (pogrešno poistovjećenog s jezerom) koristio za proizvodnju soli. Uz gornji rub karte napisao je bilješku o Zrmanji (*F. Zermagna*). Uz ostalo, naveo je da je riječ o rijeci koja je plovna za manje trgovačke brodove do Obrovca i da se u tom području nalaze lovišta kamenica (*ed e nauigabile con Marciliane sin ad Obroazzo, oue si pescano l'ostriche migliori*). To je još jednom potvrdio tekstom uz prikaz donjeg toka Zrmanje, gdje je napisao da do Obrovca stižu marcilijane (*Qui ariavano le Marciliane*). Nizvodno od ušća Krupe u Zrmanju označio je mlinove (*Molini*), a mlinove je ucrtao i na više drugih manjih tekućica: na zadarskoj Ričini (Crnjanski potok) označio je posebnim znakom tri mlina (*Molini*), na Ražanačkoj jaruzi, Bašćici kod Posedarja te na Miljašić jaruzi (*Fiumara del Porto*) označio je po dva mlina (*Molini*). Uz ušće Miljašić jaruge označio je pjeskovito područje (*Sabionera*), što upućuje na vađenje pijeska koji je korišten kao građevinski materijal. Uz uvalu Modrič Coronelli označio je preše za pranje grube tkanine (*Prese roste P.*). Kao i mnogi raniji kartografi, na Pagu je ucrtao solane (*Saline*).

Coronelli na karti zadarske regije nije ucrtao ceste i puteve. Međutim, prikazao je i posebno imenovao most na ušću Zrmanje (*Smeighi Ponte*), most na Zrmanji

28 Znanstvena knjižnica Zadar, Sign. 212162 S-2.

29 Josip FARIČIĆ, *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*, Zagreb: Školska knjiga i Zadar: Sveučilište u Zadru, 2012.; Anica ČUKA i Josip FARIČIĆ, *The Island and the City: The Zadar (Sub)Urban Archipelago*, u: *The Notion of Near Islands – The Croatian Archipelago* (Starc, Nenad, ur.), Lanham, Boulder, New York i London: Rowman & Littlefield, 2020., 135-152.

u Žegaru te prijelaz (*Passo*) na istoj rijeci pokraj Obrovca. K tome, u bilješkama je upoznao korisnike karte s informacijom da u uvale Šimuni (*Simon*) i Mandre (*Mandria*) na otoku Pagu mogu uploviti brodovi svih veličina (*P.^o di ogni nauiglio*), dok Privlačkim gazom između Privlake i otoka Vira mogu ploviti samo mali brodovi (*Stretto di Prete Zale passaggio di Barche piccole*).

Slika 5. Isječci Coronellijeve karte zadarske regije s bilješkama o gospodarskim djelatnostima, Venecija, 1688.: a – bilješka o proizvodnji vina na Murteru; b – bilješka o lovištu koralja i srdela u akvatoriju otoka Žirja; c – bilješka o pašnjacima na Olibu

Detalniji uvid u ekonomsko-geografska obilježja pojedinih manjih prostornih cjelina u sjevernoj Dalmaciji moguće je steći na temelju katastarsko-topografskih karata koje su zadarski i šibenski mjernici izrađivali s ciljem utvrđivanja posjedovnih odnosa, odnosno razgraničenja među zemljoposjednicima. Jedna od najstarijih takvih karata jest ona koju je izradio Donato Garsogani 4. veljače 1610. godine (*Dissegno fatto da me sig.^o Donato Garsogani terminato adi 4 Febrao 1610 a Zara*).³⁰ Na njoj je prikazan prostor Sutomišćice na otoku Ugljanu (slika 6). Garsogani je ucrtao različite reljefne oblike, pojave površinskih voda – zdenci (*Pozzo, Pozzo* u Dragi, *Pozzi*), lokve (*Aqua*) – vrulju *Fonte* u Jazu, sakralne, stambene i

30 Državni arhiv u Zadru (dalje HR-DAZD) – 6, Mape Grimani, Sign. 290.

gospodarske objekte, lokalnu mrežu prometnica, elemente lučke infrastrukture i granice posjeda, iz čega je moguće steći precizan uvid u prostornu organizaciju središnjeg dijela otoka Ugljana. Većina obradiva tla bila je zasađena vinovom lozom (*vigna, vignal, vignato terreno*), pojedine čestice bile su namijenjene uzgoju povrća (*Orto* uz uvalu Jaz), a najveći dio otočnih površina bio je pod šumom, pri čemu je Garsogani atribuirao neke šume (*boschi*) zemljoposjednicima bilježeći njihova prezimena, a posebno je diferencirao komunalne šume (*Boschi comunali*). Uz veći dio Sutomiške vale (*Vale di Santa Eufemia*) prikazane su solane (*Saline*), a uz njih i magazin za skladištenje soli (*Maghazin per il Sal*). U blizini tog magazina ucrtan je i mlin obitelji Ventura (*Molin del Ventura*). U najjuvučenijem dijelu uvale Jaz nacrtan je plićak omeđen suhozidom i s malim otvorom po sredini koji je služio za lov ribe koja je u plovama zalazila u to područje (*Giaz ouero mar della Peschiera Del Zobati*). Sudeći po Garsoganijevom kartografskom prikazu, u Sutomišćici se stanovništvo bavilo poljoprivredom, proizvodnjom soli, ribarstvom i gospodarenjem šumama. Takva diversificirana otočna ekonomija omogućavala je opstanak i postupan razvoj lokalne zajednice te stjecanje viškova namijenjenih susjednom Zadru, čiji je gravitacijski domet, odnosno područje opskrbe, uslijed osmanlijskih osvajanja bio sužen na uski obalni pojas i otoke.

Slika 6. Garsoganijeva topografsko-katastarska karta Sutomišćice na otoku Ugljanu, Zadar, 1610.

Tijekom Morejskog rata (1684. – 1699.) i Drugog morejskog rata (1714. – 1718.) Mletačka Republika uspjela je potisnuti Osmanlije u dublje zaobalje, a mirovnim sporazumima u Srijemskim Karlovcima (1699.) i u Požarevcu (1718.) dogovoreno je razgraničenje kojim je definiran prostorni obuhvat Dalmacije unutar Mletačke Republike i Bosanskog pašaluka u sklopu Osmanskog Carstva. Venecija je stekla nove teritorije (*nove i najnovije* stečevine) koje je nastojala integrirati u svoj političko-ekonomski sustav. S tim ciljem pristupila je inventarizaciji, a zatim i raspodjeli zemljišta namijenjenog poljoprivredi i pratećim ekonomskim aktivnostima. Mletačka uprava organizirala je katastarske izmjere i uspostavu katastra čestica na novoosvojenim područjima.³¹ Te aktivnosti nisu provedene sustavno ni u jedinstvenoj kampanji, a zbivale su se odvojeno od mjerničkih postupaka u obalnom i otočnom dijelu regije. Unatoč tome, rezultirale su izradom brojnih katastarskih karata, planova i pratećih statističkih evidencija na temelju kojih je moguće utvrditi prostornu organizaciju dalmatinskog zaobalja u 18. stoljeću.³² Među kartama koje su izrađene po nalogu mletačke uprave u ovoj prigodi izdvojena je *Dissegno che dimonstra le Terre assegnate alli Albanesi in Zemonico Territ.o di Zara*³³, koja je izrađena u Zadru 1728. (slika 7). Na toj karti prikazane su zemljišne čestice u Zemuniku dodijeljene novodoseljenom katoličkom albanskom stanovništvu – Arbanasima. Arbanasi su u Zadar i okolicu došli u tri navrata (1726., 1727. i 1733.) uz posredovanje zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića, Hrvata iz Perasta u Boki kotorskoj, koji je prije dolaska na zadarsku nadbiskupsku katedru bio barski nadbiskup kojemu je, uz ostalo, bila povjerena briga o albanskom katoličkom stanovništvu unutar te crkvene pokrajine.³⁴ Generalni providur mletačke Dalmacije i Albanije Nicolo Erizzo doseljene Arbanase nastanio je na jugoistočnoj periferiji Zadra (pa je predio koji se danas naziva Arbanasi po njemu u mletačkim spisima i na kartama imenovan ojkonomim *Borgo Erizzo*), a u Zemuniku, u kojem su nakon oslobođenja za Morejskog rata mletačke vlasti raspolagale velikim površinama plodnoga državnoga zemljišta, Arbanasima je dodijeljena zemlja koja im je omogućivala egzistenciju i eventualno stvaranje viškova poljoprivrednih proizvoda. Iako na karti nije naveden njezin autor, vjerojatno ju izradio vojni inženjer Francesco Melchiori, kojega je dvije godine prije generalni providur Erizzo zadužio da u Zemuniku obavi katastarsku izmjeru državnoga zemljišta koje je trebalo dodijeliti arbanaškim obiteljima. Erizzo je u jednom spisu

31 Mirela SLUKAN ALTIĆ, Povijest mletačkog katastarske Dalmacije (Morlaci u mletačkim katastarskim izvorima), *Arhivski vjesnik*, 43, Zagreb, 2001., 139-155.

32 Marko RIMAC i Goran MLADINEO, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Prvi dio: Donji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2009.; Marko RIMAC i Goran MLADINEO, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Drugi dio: Srednji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2011.; Marko RIMAC, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Treći dio: Gornji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2012.

33 HR-DAZD-6, Mape Grimani, Sign. 524-I-C.

34 Tullio ERBER, *Albanska kolonija Arbanasa pored Zadra* (prev. Ljerka Šimunković i Branka Hrboka, ur. Serdo Dokoza i Bernard Kotlar), Zadar: Naklada Krsto Perović i Tomislav Perović, 2015.

naveo da je Melchiori povjereni posao obavio *točno, marljivo i izvrsno*.³⁵ Na toj karti Zemunika iz 1728. detaljno je prikazan lokalitet Gradina s razrušenom utvrdom (*Cast. Distrutto*), konjaničkom postajom (*Quart.^{ri} di Cavalleria*) i crkvom sv. Katarine (*Sta Catterina*). Ucrтана su i tri izvora vode, dva podno Gradine i istočno u polju Dešpet (*Aqua Despet*) s potokom, potočić sjeverno od Gradine te parcele dodijeljene novodoseljenom arbanaškom stanovništvu, i to onima koji su stigli prvi (tereni sjeverozapadno od Gradine za koje se navodi da se na njima nalaze ruševine kuća) i onima koji su stigli kasnije (sjeveroistočno od Gradine). Nepodijeljene su ostale javne livade južno od Gradine. Na karti je uz crtež dana i tablica u kojoj su navedena, prema zapovijedi generalnog providura Pietra Vendramina, imena glavara arbanaških obitelji, broj članova njihovih obitelji i površine dodijeljenih čestica.

Slika 7. Isječak Melchiorijeve karte posjeda dodijeljenih Arbanasima u Zemuniku, Zadar, 1728.

Proširenjem posjeda u zaobalje Mletačkoj Republici nije na raspolaganju bilo samo obradivo tlo koje je dodjeljivano fizičkim osobama kao oblik nagrade za zasluge u ratu te radi naseljavanja demografski ispražnjenoga prostora, kao što je to primjer Arbanasa doseljenih u Zadar i Zemunik, već su to bile i šumske i pašnjačke površine. One su smatrane zajedničkim dobrima koja su po utvrđenim pravilima

35 Tullio ERBER, *Albanska kolonija Arbanasa pored Zadra*, 77.

mogle koristiti pojedine seoske zajednice. S ciljem upravljanja tim državnim dobrima, bilo je potrebno organizirati razgraničenja gajeva i pašnjaka. To je, uz ostalo, učinjeno i u dodirnim zonama Sukošana, Bibinja, Zemunika, Gorice, Raštana, Prkosa, Galovca i Krnčine (*Krzina*, donedavno Krmčina, danas Sveti Petar). Očito ta razgraničenja nisu prošla bez osporavanja, pa je mletačka uprava u Zadru tijekom 18. stoljeća organizirala izradu kopija izvornih katastarskih planova, a to su bile primorane učiniti i francuske vlasti tijekom svoje uprave u Dalmaciji. Primjerice, Francesco Melchiori izradio je 1724. kartu *Dissegno d'Aviso (...) dei Gai, e Pascoli assegnati per riverita comoissione del Eccmo. Sg.º Nicolò Erizzo Proved. Generale (...) tre Ville di Gorizza, S.ª Cassan, e Galovaz per li Animalì Bovini d' Aratro nell' iverno...*³⁶ Kartu je precrtao Giuseppe Antonio Grandis 1757., a zatim i Antonio Signoretti 1786. (slika 8). Riječ je o razgraničenju gajeva i pašnjaka (*mandria*; naznačena su *Mandr. Vech. Rebac, Mandria Vech. Devich*) namijenjenih ispaši volova za oranje u zimskim mjesecima, i to između Gorice, Sukošana i Galovca. Kao što je navedeno u naslovu karte, razgraničenje je provelo povjerenstvo koje je imenovao generalni providur N. Erizzo.

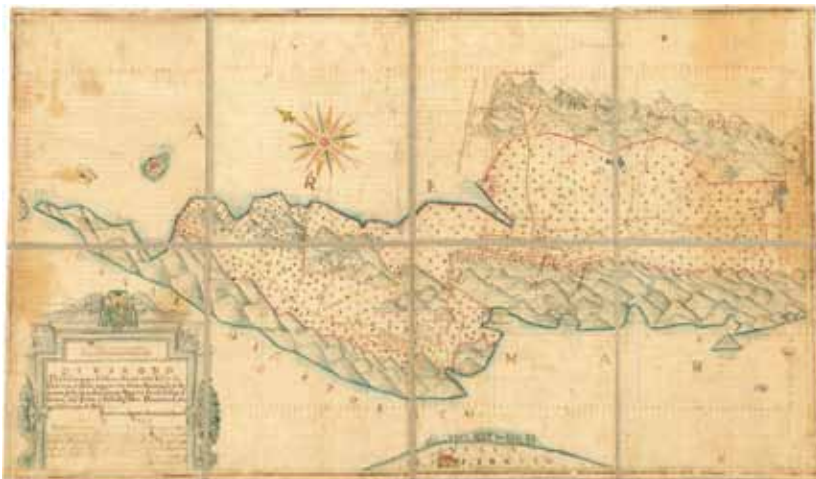
Uz razgraničenje pašnjaka i gajeva, na karti su ucrtani i mnogi drugi geografski sadržaji: naselja, ruševine crkve u Jošanima, crkvice sv. Marka, sv. Petra i na gradini Vrčevu (*Vrhchievo*), tok rječice Kotarke s mostom (*Ponte Musich*), manje pojave voda (*Bunar, Loqua, Boina Voda*) te lokalne prometnice.

Slika 8. Signorettijev katastarsko-kartografski prikaz razgraničenja gajeva i pašnjaka između Sukošana i susjednih sela, Zadar, 1786. (kopija karte Francesca Melchiorija iz 1724.)

36 HR-DAZD-348, Obitelj Borelli-Galbiani, kutija 6, V, br. 1.

Na mnogim kartama zadarskih i šibenskih mjernika koje su izrađene tijekom 18. stoljeća prikazani su maslinici u sjevernodalmatinskom priobalju i na otocima. Maslinarstvo je bilo jedno od najvažnijih gospodarskih djelatnosti toga prostora, što kartografski izvori jasno potvrđuju. Na temelju tih karata moguće je uvidjeti prostorni raspored maslinika u ruralnom krajoliku te mjesta na kojima su masline prerađivane radi proizvodnje maslinova ulja. Mlinovi za masline (uljare) bili su smješteni u naseljima ili u njihovoj neposrednoj blizini, često uz obalu kako bi bio lakši transport ubranih plodova i dragocjenoga konačnog proizvoda – maslinova ulja. Jedna od karata na kojoj su prikazane površine pod maslinama i mlin za masline jest *Dissegno delle Camapgne, Colline, e Monti delle Ville di Ostrizza, e Givin soggette alla Mensa Episcopale di Sebenico*, koju je po nalogu šibenskoga biskupa Giovannija Domenica Callegarija izradio Bartolomeo Agostin 1793. godine.³⁷ Na toj karti prikazani su posjedi koji pripadaju biskupskoj menzi u Šibeniku na kopnenom području nasuprot Tisnom (*Villa di Stretto*), čija se jezgra nalazi na obližnjem otoku Murteru (slika 9). Stabla maslina ucrtana su i na zaravnjenim i na brežuljkastim terenima, a uljara (*Molin d'Oglio*) bila je smještena u najvučenišem dijelu uvale Luka (*Valle di Lucha*). Javni mjernik Agostin uz prikaz sela Oštrice i Ivinja naveo je da se uz kuće nalaze i vrtovi (*Villa ed Orti d'Ostrizza* i *Orti e la Villa di Givin*). Nasuprot otočiću Sv. Stjepan, danas Sustipanac (*Scoglio d° S. Steffano*), s istoimenom crkvom, uz obalu mora na zapadnom rubu maslinika na Oštrici označen je izvor Studenić (*Aqua Studenich*). Imenovana je i obližnja uvala Jazina (*Valle di Giasina*).

Slika 9. Agostinijeva karta posjeda šibenske biskupije u Oštrici i Ivinju nasuprot Tisnom s prikazima maslinika, vrtova i uljare, Šibenik, 1793.

37 HR-DAZD-377, Miscellanea, Sign. sv. 10. poz. 6

Nakon stabiliziranja političkih prilika krajem 17. i početkom 18. stoljeća mletačke su vlasti nastojale riješiti problem zamočvarenog područja uz Vransko jezero te privesti potencijalno obradive površine kulturi, što bi dugoročno pridonijelo prosperitetu cijeloga kraja.³⁸ S obzirom na to da državna vlast nije mogla provesti složene hidromelioracijske zahvate te organizirati poljoprivrednu proizvodnju angažmanom brojne radne snage, taj posao prepustila je privatnoj inicijativi podjeljujući investituru zaslužnim pojedincima. Nakon višegodišnjih pravnih radnji u vezi s definiranjem vranskoga feuda, zemlje i pripadajuća naselja u području Vrane i Vranskog jezera dane su conteu Francescu Borelliju 1752. Tada je obitelj Borelli, samostalno i u suradnji s partnerima, započela provoditi melioracijske zahvate, a među njima i najsloženije – trasiranje i kopanje melioracijskih kanala i probijanje kopnene prevlake koja dijeli Vransko jezero od mora kako bi se snizio vodostaj jezera i kako bi se drenirale vode koje su naplavljivale okolno nizinsko močvarno područje. Prosika je konačno probijena 1770. na predjelu Tatinja.³⁹ S time su trajno izmijenjena hidrološka obilježja Vranskog jezera, promijenjen je vransko-pakoštanski krajolik i započela je intenzivna poljoprivredna proizvodnja (posebice pojačana poslije izgradnje suvremenog irigacijskog sustava kanala s prostranim ratarskim česticama u drugoj polovici 19. stoljeća) po kojoj se to područje i danas ističe u sjevernoj Dalmaciji.

Među više topografsko-katastarskih prikaza vranskog feuda obitelji Borelli valja istaknuti kartu *Pianta o sia dissegno delle pertinenze di Vrana, Tign, Bagnevaz, e Radassinovac, con li colli Cernogrora, Modrave, Tatigne et altri spacij, che circondano il Lago di Vrana e Paluda...* Giovannija Battiste Lodolija iz 1746.⁴⁰ Na karti je prikazano cijelo područje oko Vranskog jezera (*Lago di Vrana*) prije prokopa Prosike i provedene hidromelioracije (slika 10). Kartirano je više naselja, ostataka nekadašnjih naselja, vodotoka (Vrba – Rba, *Skorobich*), Vransko jezero i vransko močvarno područje (*Paludi di Vrana*). Označen je i presjek kroz najuži dio terena prema moru kod Tatinje. Nakon što su te intervencije obavljene krajolik je promijenjen, a mnoga nekadašnja rubna močvarna područja kultivirana su, s time da je još uvijek ostao velik neobrađen prostor sjeverozapadno od Vranskog jezera u kojemu nije bilo regulirano otjecanje

38 Dubravka MLINARIĆ i Ivka KLJAJIĆ, Ranonovovjekovne okolišne i demografske promjene na dalmatinskom višestrukome pograničju: usporedba kartografskih i statističkih podataka, *Hrvatski geografski glasnik*, 82 (1), Zagreb, 2020., 35-58.

39 Sven KULUŠIĆ, Vransko polje, *Geografski glasnik*, 21, Zagreb, 1959., 91-102; Šime PERIČIĆ, Vranski feud i obitelj Borelli, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971., 389-412.

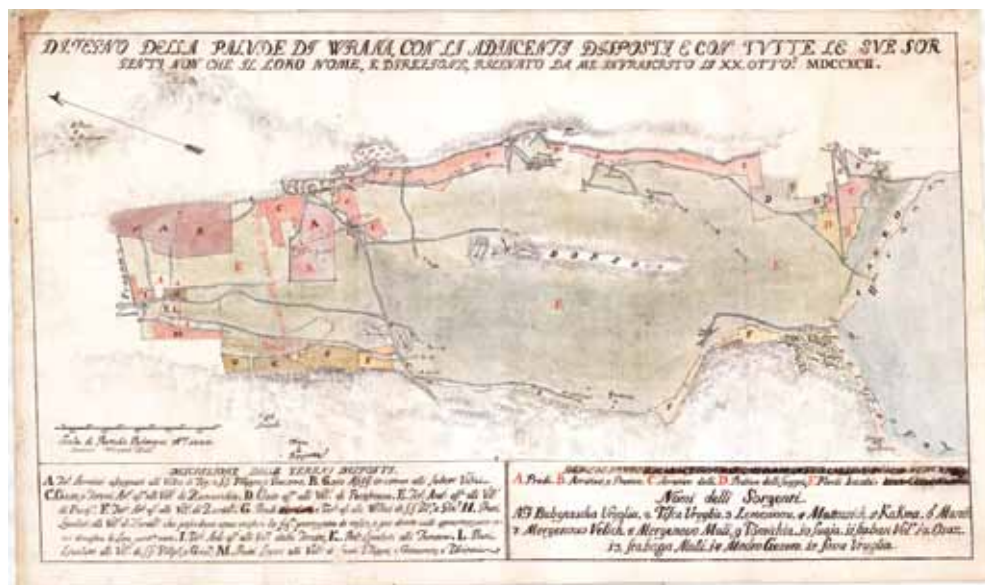
40 HR-DAZD-6, Mape Grimani, Sign. 1.264.5.

površinskih i podzemnih voda. To se jasno vidi na karti *Dissegno delle Paludi di Wrana, con li adiacenti disposti e con tutte le sue sorgenti, non che il loro nome, e direzione, koju je izradio javni mjernik Antonio Filippini 1792. godine (slika 11).⁴¹ Osim naselja, putova i vodotoka, prikazana su brojna vrela (sorgente, vruglia, gezero) te mlinovi i ostatci mlinova (M. Lulin, M. Spingaroli na južnom dijelu, Vestige di M. na jugoistočnom dijelu, M. Smocouaz, M. Smircouaz, M. distrutto, M. Morosin te uz izvore Lemesinou, Matossich i Kakma na sjevernom dijelu).*

Slika. 10. Lodolijeva karta Vranskog jezera i okolnog područja unutar obuhvata vranskog feuda obitelji Borelli, Zadar, 1746.

41 HR-DAZD-6, Mape Grimani, Sign. 1.264.8.

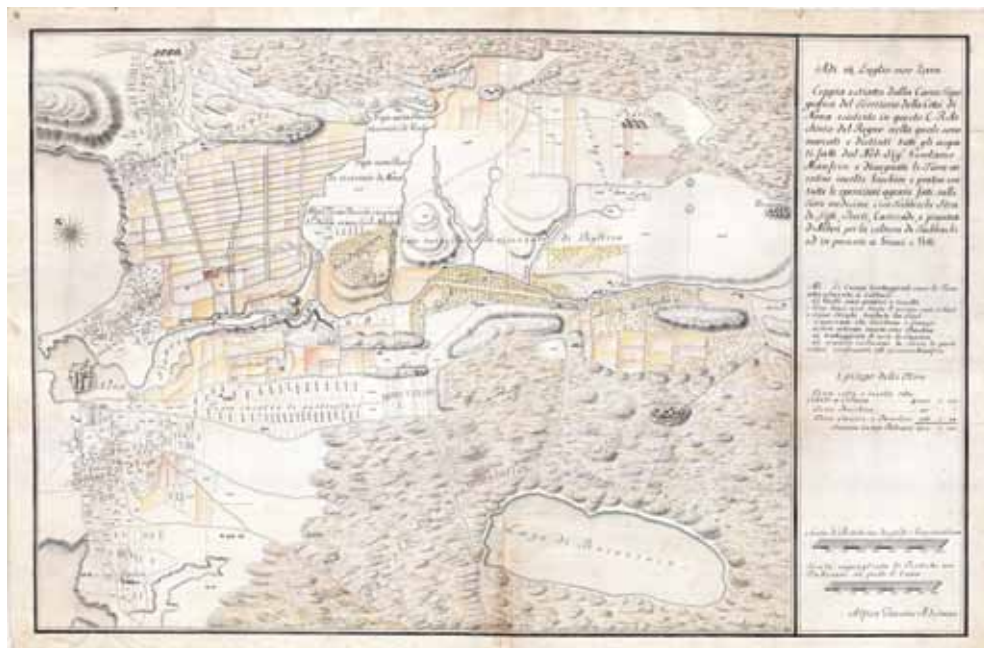

Slika 11. Filipinijeva karta melioriranog područja i močvarnog predjela sjeverozapadno od Vranskog jezera, Zadar, 1792.

Pretkraj mletačke uprave zbio se još jedan pokušaj intenziviranja poljoprivredne proizvodnje koji je razmjerima trebao nadmašiti lokalne potrebe u sjevernoj Dalmaciji. Naime, mletački Senat donio je 26. rujna 1784. odluku o podizanju plantaže duhana na području Nina. Taj je posao povjeren markizu Girolamu Manfrinu 1786. Tako je započela prva intenzivna proizvodnja i inicijalna prerada (pakiranje) duhana u Dalmaciji u kojoj je bilo zaposleno oko 2.000 radnika. Cijela proizvedena količina duhana slana je na završnu obradu u Veneciju.⁴² Javni mjernik s titulom alfiera Giacomo Adelman izradio je 26. lipnja 1800. dvije karte za koje je naveo da je riječ o kopijama izrađenim na temelju topografske karte ninskog teritorija (*Coppia estratta dalla Carta Topografica del Territorio della Citta di Nona*). Na kartama je prikazan prostor između Nina i Dračevca (ninskog). Na jednoj karti prikazano je stanje prije negoli je Girolamo Manfrin organizirao agrotehničke radove s ciljem podizanja plantaža duhana i izgradnje manufakture za pakiranje duhana. Na drugoj karti Adelman je ucrtao plantažu duhana

42 Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Nin od pada Mletačke Republike 1797. do 1941. god., u: *Povijest grada Nina* (Novak, Grga i Maštrović, Vjekoslav, ur.), Zadar: Institut JAZU u Zadru, 1969., 191-229; Damir MGAŠ, *Povijesno-zemljopisne osnove razvoja Nina i problemi njegove suvremene valorizacije*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 1995., 101-105, 144; Šime PERIČIĆ, *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*, Zadar: Matica hrvatska – Zadar, 1998.; Rita TOLOMEO, *Imprenditoria e società in Dalmazia. Il „partito“ del tabacco e lo Stabilimento Manfrin nel Settecento*, Venezia: La Musa Talia, 2013.

sa sušionicama i manufakturom (*Stabilimento*) od koje je do danas dobro sačuvan samo portal kroz koji prolazi cesta u naselju Grbe (slika 12).⁴³ Adelmanove su karte, uz spomenuti prikaz prve dalmatinske plantaže duhana, vrlo detaljni prikazi užega ninskog područja, koji omogućuju rekonstrukciju tadašnjega kulturnog krajolika i prostorne organizacije (mreža tekućica, ujezereno Bokanjačko blato, *Lago di Bucaniace*, naselja, posebice Nin s rasporedom građevina i prikazom tadašnje katedrale i gradskih zidina s kulama te mostova, crkvice, pojedine granice, prometnice, mlinovi, čestice pod brojem javnih i privatnih pašnjačkih i drugih poljoprivrednih i šumskih površina i dr.). Među podacima relevantnim za ekonomsku prošlost ninskog prostora jesu oni o biskupskom mlinu (*M.º del Vescovo*) i više drugih mlinova (*M.º del Cassio*, *M.º del Manfrin*, *Molino*, *M.º del Nassi* *M.º Vitanovich* *M.º di Lagi*, dva mlina u području Žerave) na Miljašić jaruzi, koju je Adelman imenovao Ninskom ričinom (*Fiumera di Nona*).

Slika 12. Adelmanova karta ninskog teritorija s prikazom Manfrinove tvornice duhana, Zadar, 1800.

43 HR-DAZD-6, Mape Grimani, Sign 269.

Zaključak

Gospodarstvo sjeverne Dalmacije u ranom novom vijeku bilo je pod snažnim utjecajem političkih zbivanja, posebno sraza triju imperijalnih sustava koji su se borili za prevlast nad kontaktnim jadransko-dinaridskim prostorom. Stanovništvo je, u okolnostima feudalnoga sustava, na različite načine koristilo prostorne resurse osiguravajući ponajprije egzistenciju, a zatim u službi zemljoposjednika i državnih vlasti, proizvođači viškove koji su konzumirani u regionalnim urbanim središtima Zadru i Šibeniku ili su pak bivali predmet trgovinske razmjene koja je nadilazila lokalne i regionalne okvire. Uvid u prostorni raspored i vrstu gospodarskih aktivnosti moguće je, uz ostalo steći na temelju kartografskih izvora. Među njima su najbrojniji oni koji su nastali u Veneciji te u regionalnim mjerničko-kartografskim radionicama u Zadru i Šibeniku. S obzirom na to da izradi karata u tom razdoblju nisu prethodile sustavne geodetske izmjere niti su kartografski postupci prikupljanja, obrade i vizualizacije prostornih podataka bili standardizirani, one su tematikom i kartografikom činile nekonzistentan mozaik. Unatoč tome, na geografskim kartama, katastarsko-topografskim kartama te onim kartama koje bi se uvjetno moglo nazvati tematskim ekonomskim kartama, prikazani su mnogi ekonomski sadržaji. Dok na geografskim kartama ekonomski sadržaji nisu bili od prvorazrednog značenja pa su prikazani s jednakom pažnjom kao i drugi geografski elementi, na mnogim kartama upravo su ekonomske aktivnosti bile u fokusu. Neke su karte nastale s ciljem prikaza postojećih zemljišnih odnosa, odnosno radi inventarizacije gospodarskih aktivnosti. Takve su karte imale različitu uporabnu vrijednost: od općega uvida u ekonomsko-geografska obilježja prikazanog prostora do reguliranja prava i obveza vlasnika ili korisnika pojedinih prostornih cjelina. Na primjeru odabranih karata utvrđeno je da je riječ o prvorazrednim izvorima za istraživanje ekonomske prošlosti sjeverne Dalmacije koji u korelaciji s pisanim arhivskim izvorima čine komplementarnu cjelinu. Ona, dakako, ne omogućuje potpunu rekonstrukciju ekonomskih obilježja i procesa tijekom ranoga novog vijeka, ali umnogome upotpunjuje korpus spoznaja o tom aspektu razvoja zadarske i šibenske regije u kojima su poljodjelstvo, stočarstvo, ribarstvo te proizvodnja soli i vapna činili produktivnu jezgru gospodarskog sustava koja je pokretana i umrežavana u ekonomsko-geografski sustav Sredozemlja putem pomorstva i s njim katalizirane razmjene ideja, dobara i usluga.

Literatura

- Roberto ALMAGIA, Su un'antica carta della Dalmazia, *Archivio storico per la Dalmazia*, VIII, XIV (83), Roma, 1933., 533-535.
- Ivna ANZULOVIĆ, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, *Zadarska smotra*, 47 (1-3), Zadar, 1998., 53-108.
- Karen-edis BARZMAN, Prostorna povijest ranonovovjekovnoga pograničnog područja: Studija slučaja Novigrada u Mletačkoj Dalmaciji (16. st. – 18. st.), u: *Zbornik radova znanstvenog skupa 800 godina od obnove rimske kule i prvog spomena imena Novigrad u pisanim izvorima* (Uglešić, Ante i Begonja, Zlatko, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru i Općina Novigrad, 2021., 86-145.
- Josip BASIOLI, Razvitak ribarstva Dugootočana, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar, 1962., 391-446.
- Josip BASIOLI, Ribarstvo na zadarskom otočju u prošlosti, u: *Zadarsko otočje* (Uranija, Valentin, ur.), Zadar: Narodni muzej Zadar, 1974., 485-521.
- Bruno BRAKUS, Šibensko solarstvo – sol kao izvor bogatstva Šibenika, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2019.
- Emanuela CASTI, State, Cartography, and Territory in Renaissance Veneto and Lombardy, u: *The History of Cartography: Cartography in the European Renaissance 1* (Woodward, David, ur.), Chicago: University of Chicago Press, 2007., 874-908.
- Anica ČUKA i Josip FARIČIĆ, The Island and the City: The Zadar (Sub)Urban Archipelago, u: *The Notion of Near Islands – The Croatian Archipelago* (Starc, Nenad, ur.), Lanham, Boulder, New York i London: Rowman & Littlefield, 2020., 135-152.
- Tullio ERBER, *Albanska kolonija Arbanasa pored Zadra* (prev. Ljerka Šimunković i Hrboka, Branka, prev.; Dokoza, Serđo, i Kotlar, Bernard, ur.), Zadar: Naklada Krsto Perović i Tomislav Perović, 2015.
- Josip FARIČIĆ, Geografsko-kartografski okvir Zoranićevih Planina, *Zadarski filološki dani II* (Mrdeža Antonina, Divna, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru, 2009., 103-123.
- Josip FARIČIĆ, *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*, Zagreb: Školska knjiga i Zadar: Sveučilište u Zadru, 2012.
- Josip FARIČIĆ i Kristijan JURAN, Human Footprints in the Karst Landscape: The Influence of Lime Production on the Landscape of the Northern Dalmatian Islands (Croatia), *Geosciences*, 11.8, Basel, 2021., 303 (1-22).
- Amos Rube FILIPI, Ribarsko naselje Piškera na kornatskom otoku Jadri, *Pomorski zbornik*, 6, Zadar, 1968., 971-1004.
- Amos Rube FILIPI, Iz prošlosti kornatskog ribarstva, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, 22-23, Zadar, 1976., 181. – 259.
- Borna FÜRST-BJELIŠ i Ivan ZUPANC, Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography, *Hrvatski geografski glasnik*, 69 (1), Zagreb, 2007., 7-23.

- Borna FÜRST BJELIŠ, *Imaging the Past: Cartography and Multicultural Realities of Croatian Realities*, u: *Cartography – A Tool for Spatial Analysis* (Bateira, Carlos, ur.), London: Intech Open, 2012., 295-312.
- Slavko GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974.
- John Brian HARLEY, *Deconstructing the map*, *Cartographica*, 26 (2), Toronto, 1989., 1-20.
- John Brian HARLEY, *Text and contexts in the interpretation of early maps*, u: *From Sea Charts to Satellite Images: Interpreting North American History Through Maps* (Buisseret, David, ur.), Chicago: Chicago University Press, 1990., 3-15.
- Kristijan JURAN, *Otok Murter u 16. i 17. stoljeću*, Murter: Ogranak Matice hrvatske Murter i Narodna knjižnica i čitaonica Murter, 2017.
- Kristijan JURAN, Karen-edis BARZMAN i Josip FARIČIĆ, *Kartografija u službi Mletačke države: karta sjeverne i srednje Dalmacije nepoznatog autora s početka 16. stoljeća*, *Geoadria*, 19 (2), Zadar, 2019., 93-139.
- Rob KITCHIN i Martin DODGE, *Rethinking maps*, *Progress in Human Geography*, 31 (3), 2007., 331-344.
- Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Mithad KOZLIČIĆ, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, Zagreb: AGM, 1995.
- Sven KULUŠIĆ, *Vransko polje*, *Geografski glasnik*, 21, Zagreb, 1959., 91-102.
- Luciano LAGO i Claudio ROSSIT, *Pietro Coppo Le „Tabulae“ (1524-1526), Una preziosa raccolta cartografica custodita a Pirano*, Note e documenti per la storia della cartografia, I i II, Collana degli Atti del centro di ricerche storiche – Rovigno, 7, Trieste: Università popolare di Trieste i Lint, 1984.
- Damir MAGAŠ, *Povijesno-zemljopisne osnove razvoja Nina i problemi njegove suvremene valorizacije*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 1995.
- Damir MAGAŠ, *Geografske odrednice nastanka karte Matea Pagana: Cijeli okrug Zadra i Šibenika (Tutto el contado di Zara et Sebenicho)*, Venecija, oko 1530., u: *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija* (Roksandić, Drago, Mimica, Ivan, Štefanec, Nataša i Glunčić-Bužančić, Vinka, ur.), Split: Književni krug i Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003., 13-25.
- Mirko MARKOVIĆ, *Descriptio Croatiae – Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb: Naprijed, 1993.
- Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Nin od pada Mletačke Republike 1797. do 1941. god.*, u: *Povijest grada Nina* (Novak, Grga i Maštrović, Vjekoslav, ur.), Zadar: Institut JAZU u Zadru, 1969., 191-229.
- Dubravka MLINARIĆ i Snježana GREGUROVIĆ, *Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora*, *Migracijske i etničke teme*, 27 (3), Zagreb, 2011., 345-373.
- Dubravka MLINARIĆ, *Stare karte Dalmacije promatrane kroz prizmu neokartografije: Čitanje povijesno-geografskih reprezentacija 16. i 17. stoljeća*, u: *Dalmacija u prostoru i vremenu: Što Dalmacija jest a što nije?* (Mirošević, Lena i Graovac Matassi, Vera, ur.), Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014., 89-100.

- Dubravka MLINARIĆ i Ivka KLJAJIĆ, Ranonovovjekovne okolišne i demografske promjene na dalmatinskom višestrukom pograničju: usporedba kartografskih i statističkih podataka, *Hrvatski geografski glasnik*, 82 (1), Zagreb, 2020., 35-58.
- Maja NOVAK-SAMBRAILO, Političko-upravni položaj Nina u doba Mletačke Republike, u: *Povijest grada Nina* (Novak, Grga i Maštrović, Vjekoslav, ur.), Zadar: Institut JAZU u Zadru, 1969., 157-189.
- Šime PERIČIĆ, Vranski feud i obitelj Borelli, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971., 389-412.
- Šime PERIČIĆ, *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*, Zadar: Matica hrvatska – Zadar, 1998.
- Šime PERIČIĆ, Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, Zadar, 2001., 45-83.
- Šime PERIČIĆ, *Prinosi povijesti gospodarstva Šibenika i njegova područja do 1940. godine*, Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2016.
- Ivo PETRICIOLI, Zoranićeve deželje na jednoj suvremenoj karti, *Zadarska revija*, 18 (5), Zadar, 1969., 523-529.
- Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC i Šime PERIČIĆ, *Prošlost Zadra III. Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar: Narodni list i Filozofski fakultet Zadar, 1987.
- Marko RIMAC i Goran MLADINEO, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Prvi dio: Donji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2009.
- Marko RIMAC i Goran MLADINEO, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Drugi dio: Srednji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2011.
- Marko RIMAC, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine*, Treći dio: Gornji kotar, Zadar: Državni arhiv u Zadru, 2012.
- Mirela SLUKAN ALTIĆ, Povijest mletačkog katastarskog Dalmacije (Morlaci u mletačkim katastarskim izvorima), *Arhivski vjesnik*, 43, Zagreb, 2001., 139-155.
- Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesna kartografija – Kartografski izvori u povijesnim znanostima*, Zagreb: Meridijani, 2003.
- Rita TOLOMEO, *Imprenditoria e società in Dalmazia. Il „partito“ del tabacco e lo Stabilitamento Manfrin nel Settecento*, Venezia: La Musa Talia, 2013.

Summary

Descriptio oeconomiae – Early-Modern-Age Cartographic Representations of Economic Activities in North Dalmatia

Natural resources such as the sea (source of life and communication medium), inland waters, rocks, land, plants, animals and climate characteristics have been evaluated economically in the Mediterranean-Dinaric area of the north-eastern Adriatic coast for centuries. The Croatian coastal region was politically fragmented among several European forces during the Early Modern Age. It developed on its peripheries, according to their economic interests and existential needs of local and regional communities. Olive growing, viticulture, cattle breeding, fishing, salt production and various crafts composed the core of economic production on the Croatian coast and islands, while transport and commerce were the basis for goods and services exchange, enabling Istria, Kvarner and Dalmatia to join the commerce structures of the Mediterranean and neighbouring regions. Maps are especially important sources for the study of the history of the Early Modern Age in North Dalmatia. Spatial data, including those on economic activities, had been collected by direct field observations and partial geodetic procedures prior to systematic and scientific surveys; data were obtained by compiling various cartographic and written (geographic, administrative, military, etc.) sources as well. There was no intention to comprehensively thematically represent the economic content or a unique approach and methodology of collecting, analysing and visualizing such data. Additionally, in the period between the 16th and the 19th centuries, North Dalmatia had been represented on geographic, maritime and topographic-cadastral maps of various geographic coverage and scale. Differences in methodologies and content aside, old maps still provide an insight into numerous economic activities of the population of North Dalmatia. In combination with archival sources and material remnants, they contribute to historiographic and geographic interpretations of the social-economic development of the region and its influence in changes of environment.

Keywords: map; cartography; economy; Mediterranean; Croatia; North Dalmatia; Early Modern Age.